

(7)

KIRGIZİSTAN'DAKİ YER, BOY ADLARINDA KADIN ABDRASUL İSAKOV-GÜLDANA MURZAKULOVA¹³⁴

ÖZET

Kadın adlarından esinlenerek adlandırılan boy ve yer adları günümüz Kırgızistan topraklarında fazla olmamakla beraber çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitlilik kadının Kırgız toplumunda önemli yere sahip olduğunu gösteriyor. Kırgızların konar-göçer yaşamındaki kadının rolü, Kırgızistan'daki yer, boy adlarında kadın adlarının kullanılmasında etkili olmuştur. Bu makalemizde Kırgızistan'daki yer ve boy adlarındaki kadın adlarını sınıflandırmaya ve neden kadın adının kullanıldığını açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kadın, yer adları, boy adları.

Giriş

Geniş Avrasya coğrafyasında yaşayan Türkler tarih boyunca kadına verdiği önemden dolayı kendinden sık sık söz ettirmişlerdir. Konar-göçer hayat tarzı yaşayan Türkler'de kadının yeri önemlidir ve bu yer adlarında da yansımıştır. En eski Türk halklarından olan ve XX. yüzyıla kadar konar-göçer yaşam tarzı sürdüren Kırgızlarda da kadının yeri de diğer Türk toplumlarından farklı değildi.

Makalemizde kullanmak üzere 2003 yılında yayımlanan “Kırgız Etnonimder Sözdüğü” ve 2004 yılında yayımlanan “Kırgızistan'da Cer-Su Attarı Sözdüğü” çalışmalarını taradık. Ayrıca Kırgız şecere eserlerinden de istifade ettik. Kadın adlarından esinlenerek Kırgızistan'da yer ve boy adı olarak kullanılan bütün adları bulduğumuzu söyleyemeyiz. Mutlaka bizim göremediğimiz, bu kategoriye dahil edilebilecek birçok yer ve boy adı mevcuttur. Burada amacımız da onların bütün listesini vermekten ziyade, yer ve boy adı olarak neden kadın adının tercih edildiğini araştırmak, insanların dikkatini bu konu üzerine çekmektir.

Konar-göçer hayat tarzı benimseyen Kırgızlar için boy teşkilatı ve hayvanlarını otlatılabileceği ortam, yani coğrafya çok önemlidir. Artı konar-göçerlilikte kadın “Zayıf”¹³⁵ yani güçsüz, zarif, başka bir deyişle sadece ev hanımı değildir. Kadın, bey dışarıda veya savaşırken ailenin bütün işlerinden sorumludur. Çoluk-çocuğuna bakar, hayvanları besler. Gerektiğinde de atına binerek erkeklerle beraber yurdunu düşmanlardan korur. Bundan dolayı boy ve yer adlarında kadın adlarının kullanılması dikkat çekici bir meseledir. Halk arasında bu adların her birinin bir hikayesi mevcuttur.

Kırgızistan'daki yer ve boy adlarının geneline baktığımız zaman, kadın adlarından esinlenerek kullanılan yer ve boy adları çok fazla değildir. Fakat kullanıldığı yer ve anlamlarına göre çeşitlilik arz etmektedir. Biz de tespit edebildiğimiz boy ve yer adlarını sınıflandırmaya çalışacağız.

Kırgız şecerelerine baktığımız zaman genelde daha çok uruğ adlarında kadın adlarının kullanıldığını görmekteyiz. Şecereye göre, Kırgız halkının oluşumunda Kızçoro, Naalı Ece¹³⁶ gibi kimselerin payı büyüktür. Örneğin, Naalı Ece günümüz Kırgız halkının cetleri olarak sayılan Adıgine ve Tagay'ın kızkardeşidir. Üstelik Mogoldor boyunun da

¹³⁴ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi-İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

¹³⁵ Kırgızca'da bey eşine “zayıp” diye hitap eder. Zevce, karı anlamında (Yudahin, Kırgız Sözlüğü, Ankara 1998, s. 805)

¹³⁶ Ece, Kırgızca'da abla, büyük kız kardeş anlamındadır (Yudahin, Age., s. 320).

kurucusudur. Mogollar boyu Kırgızların büyük boylarından biridir¹³⁷. Bazı şecerecilerin Kırgızlar'ın "Kırk Kız"dan türediğini söylemeleri de konumuzla ilgili önemli bir husustur. Tablo 1'de de belirttiğimiz gibi, Talas vadisinde "Kırk Kız" adında bir ark bulunmaktadır.

Konuyla ilgili dikkatimizi çeken başka bir yer adı da "Kurtka"dır. Kurtka kelimesi Kaşgari'nin sözlüğünde "Kocakarı" anlamındadır.¹³⁸ Kurtka tabiri günümüzde yer adı olarak da kullanılmaktadır. Bunun eş anlamlısı olan "Kempir" kelimesi gerek yer adı olarak, gerekse uruğ adı olarak da kullanıldığını görüyoruz.

Kırgızların kadın adını uruğ adı olarak seçmelerinin en önemli sebebi, Kırgız hanımlarının yetenekli, bilgili, sözü dinlenen, sorunları çözen kimseler olmalarındandır. Kara Kız Uulu, Kempir Uulu, Naalı Ece, Uлуу Katın uruğ adları böyle kimselerin boy üzerindeki etkisi ve yaptığı hizmetlerinden dolayı uruğ adı olarak Kırgızlar'ın boy teşkilatında yerini almıştır. Bununla ilgili şecereelerde birçok örnek de bulunmaktadır. Sözü'nün kısacası, Kırgızlar kadimden beri cinsiyet ayırımı yapmadan, herkesin hakkını vermiş, herkesi layık olduğu yerine oturtmuştur.

Kadın adlarından esinlenerek kullanılan yer adlarına gelince: tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi yedi (26) köy, yirmi dört (24) dere, dokuz (9) dağ geçidi, sekiz (8) dağ, altı (6) aylık ökmütü,¹³⁹ beş (5) ebedi kar, birer (1) ark, dağ tepesi, dağ boğazı, dağ yamacı ve vadi adı bulunmaktadır.

Ünlü isimlerden esinlenerek kullanılan yer adları: Kız Saykal, Kurmancan Datka,¹⁴⁰ Zuurakan Kaynazarova, Roza Lyuksenburg, Nadejda Krupskaya. Son iki şahıs adı Sovyet döneminde Komünist Partisi propagandası nedeniyle Kırgızistan'da yer adı olarak kullanılmıştır.

Kadınların sosyal yaşamdaki konumundan esinlenerek kullanılan yer adları: Sekelek (kız çocuk), Kız, Kelin (gelin), Katın (hatun), Baybiçe (hatun) ve Kempir (kocakarı) kelimesi geçen yer adları bunlardandır. Buradan biz kadınların sosyal yaşamda aktif yer aldığını görebiliriz. Kadın adıyla anılan dere, ark, kurgan, göl, mezar vs. mevcut. Eski Türklerde kağanın karısına hitaben kullanılan "Hatun" tabiri Kırgızlarda "Katın" şeklinde korunmuştur ve günlük hayatta olduğu gibi yer adlarında da sık kullanılan bir kelimedir. Ayrıca buradan biz kadınların çocukluğundan yaşlılığına kadarki bütün hitap ediliş şekillerini görebiliriz.

Sıfat olarak kullanılan kadın yer adları: Suluu (güzel), Gül (çiçek), Şirin.

Benzetmeden dolayı kullanılan yer adları: Baybiçe (hatun), Baybiçe Soorusu (hatun sağrısı). Konar-göçer halklarda yazı işleri pek gelişmediğinden, insanların hayal gücü, hafızaları çok iyi gelişmiş olsa gerek. Tıpkı bir dağı yaşlı hatuna (baybiçe) benzettiği gibi. Bu tür kadın yer adları kayda geçirilmemiş ufak yer adlarında günümüzde de çok sık kullanılıyor.

Sayılardan esinlenerek kullanılan yer adı: Kırk Kız.

İsimlerden (iltifattan) dolayı verilen kadın yer adları: Cıldız (yıldız), Çolpon (zühre yıldızı), Ay, Nur, Makmal (kadife), Ciyde (iğde), Totu (papagan).

¹³⁷ Esenkul Törökhan Uulu, Kırgızdın Kıskaçça Sancırası, Bişkek: Uçkun, 1995, s. 27-38.

¹³⁸ Mahmud Kaşgari, Divani Lugati Türk, c. IV, Ankara 2006, s. 383.

¹³⁹ Kırgızistan'da yönetim bakımından yurt bölümlenmesinde rayondan sonra gelen bölüm.

¹⁴⁰ Kurmancan Datka ile ilgili Türkçe bilgi için bakınız: Gülnisa, Aynakulova, "Alay Dağlarının Melikesi Kurmancan Datha (1811-1907)", Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmalar Dergisi, Sayı: 8, Ankara 2011, s. 217-230; Köşe, Nerin, "Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka", Ankara: Milli Folklor, c. VII, Sayı: 54, Yaz 2002, ss. 55- 62; Toktomamatov, Kantörö Şaripoviç, Egemberdiyev Rayımcan, "Kurmancan Datka", Akt: Ziyada Mullacanova, İstanbul: Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Sayı: 173, Mayıs 2001, ss. 22- 23.

Rusça'dan giren kadın yer adları: Lyuksenburg, Krupskaya, Anastasiya, Naumina. Tablo 1.de Rusça'dan giren bu yer adlarının alt çizgiyle belirttik. Kırgızistan'da Rusça'dan kadın adlarının yer adı olarak konulmaya başlaması Çarlık Rusya'nın Türkistan'ı işgaliyle başlamıştır. Buralara göç ettirilen Rus ve Ukraynalı köylüler ikamet ettikleri yerlere Rusça adlar vermeye başladılar. Böyle bazı yer adlarının hikayeleri de utanç vericidir. Örneğin, Cetisu vilayeti valisi olan İonov'un karısının ismi Alay dağlarının bir yaylasına "Olginskaya Işın" diye verilir. Bir Rus köy ağası ırmağa boğulan zihin özürü Lipinka adlı kızının adını köy adı yapar.¹⁴¹

Sonuç

Kırgızistan'da kadın adlarından esinlenerek verilen yer ve boy adları az olmakla birlikte bunlar her türlü yer ve boy adlarında gözükmektedirler. Bu çeşitliliğin asıl nedeni kadının Kırgız toplumundaki konumundan kaynaklanmaktadır. Kadının Türk toplumundaki yerini anlayabilmek için Avrasya coğrafyasındaki kadın adlarından esinlenerek verilen yer adlarını kapsamlı bir şekilde incelememiz gerekecektir.

Kısaltmalar

KJSAS- Barataliyev, Ö., Düyşönakunov M., Mambetjunusov, T., Kırgızstandağı Jer-Suu Atalıştarının Sözdüğü, Bişkek: Til Janan Ensiklopediya Borboru, 2004.

Esenkul- Esenkul Törökan Uulu, Kırgızdın Kısaça Sancırası, Bişkek: Uçkun, 1995.

Karatayev- Karatayev, Olcobay, Kırgız Etnonimder Sözdüğü, Bişkek: Manas Universiteti Basması, 2003.

KAYNAKÇA

Barataliyev, Ö., Düyşönakunov M., Mambetjunusov, T., Kırgızstandağı Jer-Suu Atalıştarının Sözdüğü, Bişkek: Til Janan Ensiklopediya Borboru, 2004.

Esenkul Törökan Uulu, Kırgızdın Kısaça Sancırası, Bişkek: Uçkun, 1995.

Karatayev, Olcobay, Kırgız Etnonimder Sözdüğü, Bişkek: Manas Universiteti Basması, 2003.

Mahmud Kaşgari, Divani Lugati Türk, Yay. Haz. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2006.

Manas Ensiklopediya, cilt: 1, Haz. Karıpkulov, A. vd., Bişkek: Muras, 1995.

Yudahin, Konstantin, Kırgız Sözlüğü, Çeviri: Abdullah Taymas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1998.

Ekler:

Tablo 1. Kadın Adlarından Esinlenerek Konulan Yer Adları

Tablo 2. Kadın Adlarından Esinlenerek Konulan Uruğ Adları

Tablo 1. KADIN ADLARINDAN ESİNLENEREK KONULAN YER ADLARI

YER ADI	UNVANI	BAĞLI OLDUĞU YER
Anastasiya (Költör)	Ebedi kar	Kırgız Alatoo Dağında (KJSAS, s. 48)
Aybike	Köy	Toguz Bulak→Leylek→Batken (KJSAS, s. 124)

¹⁴¹ Moldokasımtegin, Kıyas, "Kırgızistan'da Yer İsimlerinin Değiştirilmesi", Ankara: Avrasya Etüdleri, Cilt: 2, Sayı: 4, Kış 1995 / 96, ss. 110, 113.

Aygül Taş	Köy	Suubaşı→Batken→Batken (KJSAS, s. 119)
Baş Nura	Dere	Narın Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 65)
Baybiçe	Dere	Cazı nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 64)
Baybiçe	Dere	Ulan nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 64)
Baybiçe	Dere	Çong Narın nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 64)
Baybiçe	Dağ	Karadağ'ın uzantısı (KJSAS, s. 6)
Baybiçe	Dağ geçidi	Baybiçe Dağında (KJSAS, s. 21)
Baybiçe	Dağ geçidi	Narın Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 21)
Baybiçenin Soorusu	Dağ	Kırgız Alatau'da (KJSAS, s. 6)
Baybiçesuu	Dere	Suusamır nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 64)
Cıldız	Köy	Tepke (Karakol) →Ak Suu→Isık Köl (KJSAS, s. 192)
Cıldızça	Ebedi kar	Kakşaal Dağı (KJSAS, s. 50)
Ciyde	Köy	Kızıl Oktyabr→Nookat→Oş (KJSAS, s. 164)
Ciyde	Köy	İyrisuu→Özgön→Oş (KJSAS, s. 164)
Ciyde	Köy	Üçkorgon→Manas→Talas (KJSAS, s. 173)
Ciyde	Köy	Saypidin Atabekov→Suzak→Calalabat (KJSAS, s. 138)
Ciyde	Köy	Kaşka Col→Karakulca→Oş (KJSAS, s. 157)
Ciyde	Köy	Akçiy→Kara Buura→Talas (KJSAS, s. 172)
Çet Nura	Dere	Narın Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 108)
Çet Nura	Ayıl ökmötü	Narın→Narın (KJSAS, s. 150)
Çet Nura	Köy	Çet Nura→Narın→Narın (KJSAS, s. 151)
Çolpon	Ayıl ökmötü	Koçkor→Narın (KJSAS, s. 149)
Çolpon	Köy	Çolpon→Koçkor→Narın (KJSAS, s. 150)
Çolpon	Köy	Keng Bulung→Isık Ata→Çüy (KJSAS, s. 190)
Çolpon	Köy	Karakol→Aksuu→Issık Köl (KJSAS, s. 193)
Çong Kempir Öldü	Dere	Torken Nehrinin baş tarafı (KJSAS, s. 109)
Gülbahar	Köy	Kermetoo→Aravan→Oş (KJSAS, s. 155)
Kanış Kıya	Dağ geçidi	Çatkal Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 26)
Kanış Kıya	Dere	Çatkal Nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 75)
Katın Arık	Dere	Narın Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 80)
Katın Art	Dağ geçidi	Alay Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 27)
Katın Mazar	Dere	Arpa Nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 80)
Kaynazarova	Ayıl ökmötü	Sokuluk→Çüy (KJSAS, s. 184)
Kelin Taygak	Ebedi kar	Canı Cer Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 51)
Kempir	Dağ	Alaykuu Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 10)
Kempir Abat	Köy	İris→Suzak→Calalabat (KJSAS, s. 137)
Kırk Kız	Ark	Talas vadisinin güneybatısında (Manas, c. 1, s. 378)
Kız Art	Dağ geçidi	Kumbel ile Babata Dağları arasında (KJSAS, s. 31)
Kız Art	Dere	Cumgal Nehrinin baş tarafı (KJSAS, s. 89)

Kız Art	Dere	Koçkor Nehrinde (KJSAS, s. 89)
Kız Art	Köy	Canı Arık→Cumgal→Narın (KJSAS, s. 148)
Kız Korgon	Dağ Tepesi	Orto Bel Dağında (KJSAS, s. 17)
Kız Korgon	Dağ Yamacı	Küngöy Alattoo Dağının güney tarafında (KJSAS, s. 45)
Kız Korgon	Dere	Arpa Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 89)
Kız Korgon	Dere	Kara Keçe Nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 89)
Kız Korgon	Dere	Maylısuu Nehrinin baş tarafı (KJSAS, s. 89)
Kız Köl	Ayıl ökmötü	Suzak→Calalabat (KJSAS, s. 136)
Kız Köl	Köy	Kız Köl→Suzak→Calalabat (KJSAS, s. 136)
Kız Küyöö	Köy	Kızıl Oktyabr→Kemin→Çüy (KJSAS, s. 181)
Kız Mazar	Dere	On Arça Nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 89)
Kız Molo	Köy	Tselinnıy→Moskva→Çüy (KJSAS, s. 182)
Kızdar	Dere	Kayındı Bulak (Alaykuu) Nehrinin baş tarafı (KJSAS, s. 89)
Kızdar	Dağ	Alaykuu Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 11)
Kızdar	Vadi	Alaykuu Vadisinin güneyinde (KJSAS, s. 41)
Kiçi Çaçıkey	Dere	Talas Nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 83)
Krupskaya	Ayıl ökmötü	Sokuluk→Çüy (KJSAS, s. 184)
Kurmancan Datka	Köy	Gülçö→Alay→Oş (KJSAS, s. 154)
Kurtka	Dere	Narın Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 88)
Kurtka	Dağ boğazı	Moldo Dağının güney yamacında (KJSAS, s. 45)
Lyuksemburg	Ayıl ökmötü	Isık Ata→Çüy (KJSAS, s. 188)
Lyuksemburg	Köy	Lyuksemburg→Isık Ata→Çüy (KJSAS, s. 188)
Makmal	Dere	Alabuga Nehrinin sol kolu (KJSAS, s. 92)
Makmal	Dere	Kök Art Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 92)
Makmal	Köy	Kargalık→Toguz Toroo→Calalabat (KJSAS, s. 141)
Naumina	Dağ geçidi	Türkstan Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 32)
Nura	Köy	Sarıtaş→Oş (KJSAS, s. 154)
Nura	Ebedi kar	Çong Alay Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 53)
Nura	Dağ	İç Tanrı Dağlarında (KJSAS, s. 12)
Nura	Dere	Kızılsuu Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 93)
Orto Nura	Dere	Narın Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 94)
Orto Nura	Köy	Çet Nura→Narın→Narın (KJSAS, s. 151)
Saykal	Dağ	Kan Tenir Dağlarında (KJSAS, s. 12)
Sekelek	Dağ geçidi	Fergana Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 33)
Suluu	Dağ	Pskem Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 13)
Suluu Kurtka	Dağ geçidi	Moldo Dağında (KJSAS, s. 34)
Şirin	Köy	Saypidin Atabekov→Suzak→Calalabat (KJSAS, s. 140)
Tokson	Dağ	Fergana Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 13)

Kempir		
Tokson Kempir	Dağ geçidi	Alay Dağ silsilesinde (KJSAS, s. 35)
Tokson Kempir	Dere	Karakulca Nehrinin sağ kolu (KJSAS, s. 102)
Totuya	Köy	İris→Suzak→Calalabat (KJSAS, s. 140)
Ümüt	Ebedi kar	Cetim Kırka dağında (KJSAS, s. 55)

Tablo 2. KADIN ADLARINDAN ESİNLENEREK KONULAN URUĞ ADLARI

URUĞ ADI	BAĞLI OLDUĞU BOY
Arzıkan	Çerik boyuna bağlı uruğ (Umar Uulu, ek bölüm)
Beş Kempir	Bagış boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 44)
Caman Kız	Bargı boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 68)
Caman Kız	Kuşçu boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 68)
Kampir	Bargı boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 89)
Kampir Uulu	Kara Bagış boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 89)
Kara Kız Uulu	Buğu boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 93)
Kızboobek	Çertike boyuna bağlı uruğ (Umar Uulu, ek bölüm)
Kızçoro	Kırgız'ın cetlerinden (Esenkul, s. 11)
Kurtka	Börü boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 117)
Kurtka	Kıpçak boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 117)
Kurtka Mergen	Sayak boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 118)
Naalı Eje	Sağ Kanat'a bağlı büyük boy (Esenkul, s. 18)
Nurke	Kangdı boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 146)
Totuya	Tınımseyit boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 177)
Uluu Katın	Munguş boyuna bağlı uruğ (Karatayev, s. 187)
Üç Kempir	Mongoldor boyuna bağlı uruğ (Esenkul, s. 32)